

РЕЦЕНЗІЇ

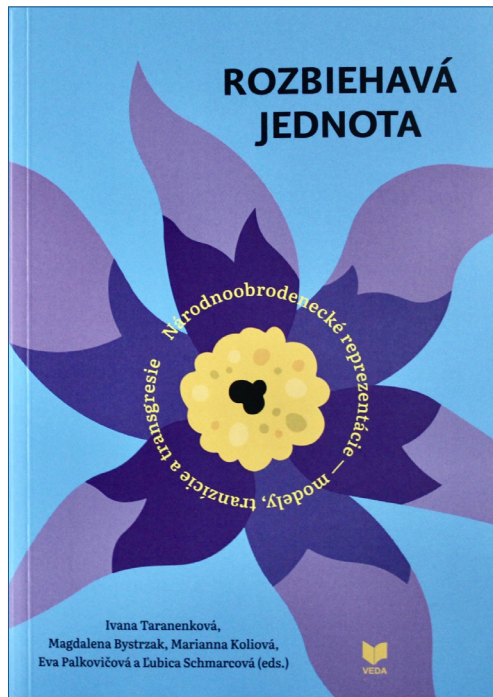
ДИВЕРГЕНТНА ЄДНІСТЬ: НЕЗАМУЛЕНИЙ ПОГЛЯД НА СЛОВАЦЬКУ ЛІТЕРАТУРУ XIX СТОЛІТТЯ*

Словацький народ, література періоду національного відродження, романтична ідеалізація, Татри, Штурівська генерація... – чи є ці назви, що репрезентують словацьку культуру впродовж довгого XIX століття, насправді сталими й однозначними? Чи дійсно народ у словацькій культурі XIX століття завжди ідентифікується як цілісна, свідомо, патріотична спільнота, пронизана духом свободи, бунтарства, а письменники-романтики є жертвовими трудівниками на ниві народній? Чи була жінка тільки музою, берегинєю родинного вогнища, а Татри – винятково величними, монументальними? Саме з такими суперечливими запитаннями звернулися до словацьких інтелектуалів

авторки-упорядниці книги «Дивергентна єдність» Івана Тараненкова, Магдалена Бистрак, Маріанна Коліова, Ева Палковичова та Любиця Шмарцова (видання здійснено в рамках грантового проекту VEGA 2/0021/20 Národnoobrodenecké reprezentácie – modely realizácie, transgresie a tranzície).

Справа в тому, що п'ятірне гроно сучасних словацьких науковиць ставить під сумнів однозначні, поверхові відповіді на наведені вище запитання й по-новому прочитує колись канонізовані, а також віднайдені в архівах та тодішніх часописах приховані чи забуті художні тексти. На їхніх сторінках народні маси, до прикладу, часто зображені як джерело небезпеки, вони не здатні усвідомити та оцінити високі прагнення яскравих репрезентантів словацької національної еліти; романтичний суб'єкт далеко не завжди є символом боротьби за волю і незалежність словацького народу, а, навпаки, є слабкий духом, страждає від надмірних почуттів і навіть прагне смерті; повсякденність незрідка показана як сфера, в якій реально (а не романтично піднесено) формується і оприявнюється національна

* *Rozbiehavá jednota: národnoobrodenecké reprezentácie – modely, tranzície a transgresie* / Ivana Taranenková, Magdalena Bystrzak, Marianna Koliová, Eva Palkovičová, Ľubica Schmarcová (eds.). Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2024. 552 s. ISBN: 978-80-224-2079-2

ідентичність; жінка як муза, об'єкт чоловічого інтересу, захоплення несподівано постає як активна борчиня за рівноправність із чоловіками, презентується як громадська діячка, письменниця; простір Татр, що традиційно сприймається як винятково словацький, цілком по-іншому споглядається під художньо-естетичним кутом зору списських німців.

Справді, словацька література, словацька культура загалом, починаючи десь із середини XIX століття презентується як гомогенно цілісна. Завдяки потужній діяльності Л. Штура та переважної частини представників його генерації проходив процес культурної та національної ідентифікації,

крізь призму високих романтичних ідеалів відбувалося утвердження культурної пам'яті, що дозволяло гідно позиціонувати словацьку культуру у всеслов'янському, загальноєвропейському контекстах. Допомогали таким снагам і літературні твори, які, крім іншого, заповнювали ще й відповідну ідеологічну нішу.

Уже в першому розділі «Чужий усередині» Івана Тараненкова відслідковує проблему літературної репрезентації зв'язків інтелектуалів-народовців з простолюдом, з народними масами в лектурі XIX століття, наголошуючи на опозиції активного і пасивного елементів у національному поступі. Відштовхуючись від напрацювань у цій царині відомого словацького літературознавця Оскара Чепана, І. Тараненкова пише про дві опозиційні верстви – національно свідомих представників інтелігенції та простолюду як переважно пасивного об'єкту, з якого за підтримки освічених еліт мала б сформуватися словацька нація. І. Тараненкова докладно аналізує тексти початку XIX століття аж до появи доробку словацьких модерністів наприкінці століття і приходять до висновку, що неоднорідність, навіть контрверсійність поглядів інтелігенції і простого народу впродовж десятиліть «по-волюнтаристськи прикривалися нормативом

гомогенного суспільства і втілювалися на ідеологічному та естетичному рівнях».

Наведені тут окремі тексти з-під пера Й. Заборського, С. Гурбана-Ваянського, М. Кукучина, Й. Грегора-Тайовського, Тімрави та ін. не завжди підтверджують оспівану романтиками єдність еліт і мас. До прикладу, на сторінках творів Й. Заборського, опонента романтичної концепції словацької культури та нації, народ незрідка постає як незріла, неосвічена верства, яку треба виховувати й просвіщати, бо інакше його доля ніколи не зміниться на краще. Цікаво, що на одвічних проблемах простолюду (неосвіченість, відсталість, пияцтво...) наголошував і сам Л. Штур у низці публіцистичних статей, щоправда, задовго до буремних революційних подій 1848 року. Ці проблеми згодом порушить Й. Заборський у багатьох своїх творах («Hovnik medzi vzbúreným ľudom», «Frndolína...»). Докладно аналізує І. Тараненкова і прозу С. Гурбана-Ваянського, М. Кукучина, Й. Грегора-Тайовського та ін.

У другому розділі «Експресивний суб'єкт і романтичний смуток» Л. Шмарцова розглядає поведінку експресивного ліричного суб'єкта у словацькій романтичній поезії. Часто це химерний тип, який впадає в тугу, журбу, меланхолію, не в силі подолати життєві перепони, осягнути складність світу, усвідомити свою місію в ньому, пасує перед проблемами й бачить вихід у смерті. Дослідниця опирається на тексти таких відомих репрезентантів романтизму, як Я. Калинчак, С. Возар, А. Сладкович, Я. Краль та ін., і наголошує на невідповідності зображеного в їхніх творах романтичного типу штурівській концепції розвитку словацької поезії та його критичному ставленні до байронізму.

Науковиця Е. Палковичова в розділі «На шляху від ідеалів до повсякденності» простежує віддзеркалення в словацькій прозі XIX ст. реалії з щоденного життя словацького народу – представників сільської та міської інтелігенції, інших верств населення. Як відомо, чільні представники романтичної генерації негативно ставилися до опису життєвих буднів, адже це провокувало зниження високого статусу мистецтва, заземлення духовного світу романтичного суб'єкта. Відтворення щоденного життя найрізноманітніших репрезентантів словацьких суспільних верств дослідниця простежує на прикладі текстів М.Ш. Ференчика, Д. Бахата, В. Пауліні-Тота, Й. Заборського, Л. Кубані та ін., а відтак приходить до висновку, що, хоча автори, творчість яких припала на 60–70-ті роки XIX ст., і опиралися на поетику романтизму, чомусь із більшим інтересом, розумінням і співпереживанням відтворювали те, що романтизм з літератури свідомо вилучав, тим самим піддаючи сумніву стереотип про існування однорідної народної культури.

Про т.зв. жіноче питання і національну емансипацію читаємо в розділі М. Бистрак «Мистецтво можливого. До питання про становище словацьких авторок у XIX ст.». Дослідниця простежує зміни в суспільному статусі жінки, її вихід зі сфери суто приватної на ширші простори публічного життя,

та ще й у статусі письменниці. Йдеться про доробок знакових словацьких авторок XIX ст. Т. Вансової, Л. Под'яворинської та Б. Сланчикової Тімрави. Описується атмосфера, в якій творили згадані мисткині (заздрість, зверхність, несприйняття...), аналізуються їхні твори, акцентується на критичному ставленні до їхньої громадської діяльності з боку окремих репрезентантів словацької літератури. М. Бистрак наголошує на спільних та відмінних рисах словацької жіночої прози, на іронічному сприйнятті сентиментальної жіночої літератури, зразки якої запозичувалися з німецької та угорської лектури. Вступ у словацьку літературу обдарованого жіноцтва, переконана М. Бистрак, засвідчив позитивні зміни у сфері літературної, а відтак і суспільної, комунікації.

Розділ «Зони контакту, витіснення і паралельних культур. Списко-німецький та словацький культурно-літературні контексти у XIX ст.» авторства М. Коліової є своєрідним нарисом про взаємодії і взаємовпливи спиських німців і словаків. Дослідниця переконана, що ця комунікація не була вповні реалізована саме через витіснення іншонаціонального й нав'язування стереотипних образів і уяв (як відомо, в XIX ст., у добу національного відродження, Татри стають синонімом Словаччини й «словацькості»). М. Коліова наводить приклади культурно-літературної апропріації Карпат/Татр з боку спиських німців і словаків у сенсі багатьох проблемних вимірів, як-от феномену регіоналізму, націоналізму, патріотизму, пов'язаного з відтворенням образу Карпат/Татр у художній літературі та публіцистиці. Науковиця зосереджується на зразках релігійної інтерпретації символу гір, на характері зв'язків карпатської/татранської традиції з альпійською культурно-літературною традицією.

Як доказову базу дослідження книжка «Дивергентна єдність» пропонує читачеві тексти творів словацьких письменників, розміщені в її антологійній частині (с. 145–458). До того ж, із докладних коментарів (с. 489–521) довідуємося, що авторки-упорядниці деколи постають ще й в іпостасі перекладачів: до прикладу, М. Коліова перетлумачила з німецької уривки з «Карпатських листів» та цитованих у виданні окремих віршів С. Бредецького.

Вдалими доповненнями для глибшого розуміння культурно-історичного контексту тієї непростой, але такої насиченої й цікавої доби є ілюстративний матеріал, дібраний мистецтвознавицею Катариною Беньовою. Він містить роботи словацьких художників, які вдало візуалізують тематично-змістове наповнення книжки. Тут, зокрема, знайдемо репродукції картин В. Климковича («Угорський революціонер», «Сцена з господарського дому», «При Божій м'уці...»), П.М. Богуня («Янко Кучера», «Суконники I...»), Д. Скутецького, («Перед корчмою», «У корчмі...»), К. Тибели («Погляд на Спиську Нову Весь», «Татранська країна...»), А. Змешкалової («Портрет жінки в білому жилеті й червоній спідниці»), Я. Августи («Перед костелом у Детві»), Г. Маллого («Лист з Америки») та ін.

Досліджуючи словацьку літературу ХІХ століття, авторки-упорядниці аналізують не тільки поетику текстів, але й простежують культурно-історичні особливості доби, виходячи далеко за рамки літературознавчої словакістики, тож їхня праця є інтердисциплінарною. Порушені науковцями проблеми є, без перебільшення, актуальними й дискусійними, а отже, викличуть неабиякий інтерес

як у середовищі словацьких інтелектуалів, так і серед дослідників міжлітературних взаємин, спонукатимуть до нових оприявнень у цьому контексті.

Тетяна ЛІХТЕЙ,

кандидат філологічних наук, доцент
кафедри словацької філології ДВНЗ

«Ужгородський національний університет»;
<https://orcid.org/0000-0002-6612-5733>